The Gleaner

Vol 28 (2011)

In Memoriam of C. G. Patrinelis

Ιωάννινα ή Μυτιλήνη; Νέα στοιχεία για την πρώτη γνωστή απόπειρα παρέμβασης στην προικοδοτική διαδικασία (αρχές 18ου αι.)

Παναγιώτης Δ. Μιχαηλάρης

doi: [10.12681/er.130](https://doi.org/10.12681/er.130)

To cite this article:

Μιχαηλάρης Π. Δ. (2011). Ιωάννινα ή Μυτιλήνη; Νέα στοιχεία για την πρώτη γνωστή απόπειρα παρέμβασης στην προικοδοτική διαδικασία (αρχές 18ου αι.). *The Gleaner*, 28, 121–140. <https://doi.org/10.12681/er.130>

ΙΩΑΝΝΙΝΑ ἢ ΜΥΤΙΛΗΝΗ;

Νέα στοιχεῖα γιὰ τὴν πρώτη γνωστὴ ἀπόπειρα παρέμβασης
στὴν προικοδοτικὴ διαδικασία (ἀρχές 18ου αἰ.)

Η ΠΡΟΙΚΟΔΟΣΙΑ, Ο ΤΡΟΠΟΣ ΔΗΛΑΔΗ ΤΗΣ ΠΑΡΟΧΗΣ περιουσιακῶν στοιχείων ἐκ μέρους τῶν γονέων στὰ παιδιά ἐν ὄψει γάμου, μολονότι ἀποτελεῖ βασικὸ στοιχεῖο τῆς ὀργάνωσης καὶ λειτουργίας τῆς τουρκοκρατούμενης ἐλληνικῆς κοινωνίας, δὲν ἀποτυπώνεται στίς πηγές τῆς περιόδου αὐτῆς ὡς συγκροτημένο σύνολο κανόνων καὶ ρυθμίσεων, ἐνωρίτερα ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 18ου αἰώνα. Βέβαια, οἱ ἄνθρωποι ἕως τότε προίκιζαν τὰ παιδιά τους καὶ πράξεις προικοδοσίας (προικοσύμφωνα) ἔχουν διασωθεῖ πολλές, κυρίως σὲ κώδικες διαφόρων μητροπόλεων. Ὅμως ἐκεῖνο ποὺ ὁ δέκατος ὄγδος αἰώνας, ἀνάμεσα σὲ τόσα ἄλλα, κομίζει ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς προικοδοσίας εἶναι ἡ προσπάθεια συγκρότησης σὲ ὀρισμένες περιοχές τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου (Μυτιλήνη, Θεσσαλονίκη, Ἰωάννινα καὶ ἄλλοι) ἐνὸς θεσμικοῦ πλαισίου, ἐνὸς ρυθμιστικοῦ («νομοθετικοῦ») συνόλου ὅρων καὶ διατάξεων, βάσει τῶν ὁποίων ἔπρεπε νὰ προίκιζονται τὰ παιδιά μιᾶς οἰκογένειας, ἐπειδὴ, ὅπως εἶναι εὐνόητο, ἡ μεταβίβαση περιουσιακῶν στοιχείων (κινητῶν καὶ ἀκινήτων) ἀποτελοῦσε –καὶ ἀποτελεῖ– οἰκονομικὴ διεργασία μεγάλης σημασίας.

Ὁ ἐντοπισμός, ἡ ἐκδοσις καὶ ἡ μελέτη τῶν κειμένων αὐτῶν, εἴτε πρόκειται γιὰ ἀποφάσεις τοπικῶν δημογεροντικῶν ὀργάνων εἴτε γιὰ ἀποφάσεις μητροπολιτῶν εἴτε γιὰ πατριαρχικὲς ἀποφάσεις φυσικὰ εἴταν ἀδύνατο νὰ μείνει ἔξω ἀπὸ τὶς ἐρευνητικὲς ἀναζητήσεις τοῦ Μανουὴλ Γεδεών, ὁ ὁποῖος σὲ σχετικὲς μελέτες καὶ ἄρθρα του δημοσίευσε καὶ σχολίασε τέτοιου εἶδους κείμενα.¹ Ὁ ἴδιος λόγιος ἐπιχείρησε στὸ πλαίσιο αὐτὸ μὲ βάση τὶς σημαντικὲς πηγές ποὺ εἶχε στὴ διάθεσή του, νὰ προσδιορίσει τὴ χρονικὴ στιγμή καὶ τὸ τοπικὸ περιβάλλον, μέσα στὸ ὁποῖο ἐμφανίστηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἡ ἀνάγκη ὑπαγωγῆς τῆς προικοδοσίας σὲ ἓνα ρυθμιστικὸ πλαίσιο, προκειμένου νὰ μὴ δημιουργοῦνται κοινωνικὰ προβλήματα, νὰ μὴ εὐνοοῦνται ὀρισμένα ἄτομα εἰς βάρος ἄλλων, νὰ

1. Μ. Γεδεών, *Κανονικαὶ Διατάξεις*, τ. 1-2, Κωνσταντινούπολη 1888-1889.

μειωθῶν οἱ ἀδικίες καὶ οἱ ἐντάσεις μεταξὺ τῶν μελῶν μιᾶς οἰκογένειας ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν δύο οἰκογενειῶν ποὺ θὰ πάντρευαν τὰ παιδιά τους.²

Ὁ Μανουὴλ Γεδεών, λοιπόν, προσδιόρισε³ ὅτι ἡ σχετικὴ ἀπόπειρα τῆς συγκρότησης ἐνὸς γραπτοῦ θεσμικοῦ προικοδοτικοῦ μηχανισμοῦ ἔλαβε γιὰ πρώτη φορὰ σάρκα καὶ ὅστ'α στὸ κλίμα τῆς μητροπόλεως Ἰωαννίνων καὶ τὸ τεκμηριωτικὸ ὕλικό του μὲ τὴ συναφὴ ἐπιχειρηματολογία βασίσεται στὰ παρακάτω στοιχεῖα.

Τὸ 1776 ὁ μητροπολίτης Ἰωαννίνων Παΐσιος⁴ ἐπιβεβαιώνει καὶ ἀνανεώνει παλαιότερες προικοδοτικὲς διατάξεις τῆς μητροπόλεως Ἰωαννίνων. Τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα στὸ προοίμιο τῆς μητροπολιτικῆς ἀπόφασης ἀναφέρει σχετικὰ μὲ τὴ «δοσοληψίαν τῶν προικῶν»:

«Ἡμεῖς ὅμως ἔχομεν οἴκοθεν τὸ παράδειγμα παραδεδομένον πολλαῖς φοραῖς καὶ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς προγόνους μας, καὶ νὰ ἀφήσωμεν τὰ ἀρχαιότερα, διὰ τὰ ὅποια δὲν ἤμποροῦμεν νὰ ἔχωμεν διὰ πολλὰς αἰτίας ἀκριβῆ εἰδησιν, ἐρευνῶντας εὐρίσκομεν εἰς τοὺς κώδικας τῆς ἀγιοτάτης μητροπόλεως Ἰωαννίνων τὴν ἀρχὴν τοῦ καλουμένου τόμου τῶν προικῶν γενομένην ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ αἰοδίμου ἀρχιερέως Κλήμεντος, τὴν δὲ ἀνανέωσιν καὶ ἐπικύρωσιν ἐπὶ Γρηγορίου, τὸ πρῶτον μὲν παρόντος αὐτοῦ, ὕστερον δὲ ἀπόντος, ἐπιτροπεύοντος δὲ τοῦ ἀρχιδιακόνου Μητροφάνους.»⁵

Σύμφωνα, λοιπόν, μὲ τὸ ἀπόσπασμα αὐτό, ὁ μητροπολίτης Ἰωαννίνων Κλήμης,⁶ στὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνα ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου, ἀπὸ κοι-

2. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὰ τὰ ὅσα ἀναφέρει, μὲ κάποια ὑπερβολὴ ἴσως, σὲ μιὰ ἀποστροφή του τὸ κείμενο τοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος ποὺ θὰ σχολιάσουμε στὴ μελέτη αὐτή, ἀναφερόμενο στὴν κατάσταση ἢ ὅποια δημιουργεῖται μὲ τὴν ἐκχώρηση ὅλης τῆς περιουσίας ὡς προίκας στὴν πρωτότοκη θυγατέρα: «Καντεῦθεν δειναῖς περιστάσεσι ἐμπίπτουσιν, ἀγανακτοῦντες ἐς τέλος καὶ τοῖς ὅλοις ἀμυχανοῦντες, καὶ γίνονται τοῖς τοιοῦτοις ὁ γάμος πικρίας καὶ θλίψεως καὶ ἀκυβερνησίας παραίτιος ἤπερ εὐφροσύνης καὶ θυμῆδίας ὑπόθεσις» (βλ. ἐδῶ, σ. 133).

3. Μ. Ι. Γεδεών, «Αἱ περὶ προικοδοσίας ἐπαρχιακαὶ καὶ πατριαρχικαὶ διατάξεις», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* ἔτος Η' (1887-1888), 215-219, 224-228, 233-236 καὶ κυρίως σ. 215-219.

4. Γιὰ τὸν μητροπολίτη Ἰωαννίνων Παΐσιο (1776-1780) γνωρίζουμε πολὺ λίγα πράγματα· μάλιστα στὸ πιὸ σχετικὸ δημοσίευμα, Φώτιος Γ. Οἰκονόμου, *Ἡ ἐν Ἰωαννίνοις Ἐκκλησία*, Ἀθήνα 1996, σ. 46, δὲν ἀναφέρεται τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὶς δύο ἀκραεῖς χρονολογίες τῆς θητείας του στὴ μητρόπολη αὐτή.

5. Μ. Ι. Γεδεών, «Αἱ περὶ προικοδοσίας...», ὁ.π., σ. 216.

6. Ὁ Κλήμης ὁ Χίος διετέλεσε μητροπολίτης Ἰωαννίνων ἀπὸ τὸ 1680 ἕως τὸ 1715: βλ. Φώτιος Γ. Οἰκονόμου, *Ἡ ἐν Ἰωαννίνοις Ἐκκλησία*, ὁ.π., σ. 45· Εὐάγγ.

νοῦ μὲ τοὺς προκρίτους τῆς πόλης⁷ συγκρότησε ἓνα πλαίσιο κανόνων, βάσει τῶν ὁποίων ἔπρεπε νὰ πραγματοποιεῖται ἐφεξῆς ἡ προικοδοσία. Οἱ ὅροι αὐτοί, ἃς ποῦμε τοῦ Κλήμεντα, δὲν διασώθηκαν (ἢ δὲν τοὺς ἔχουμε ἀκόμα ἐντοπίσει), μολονότι στὸ σκεπτικὸ τῶν ἀποφάσεων τοῦ 1776 ἀναφέρεται, μετὰ τῶν ἄλλων, ὅτι ἀνανεώθηκαν στὰ χρόνια τοῦ μητροπολίτη Ἰωαννίνων Γρηγορίου καὶ ὅτι βούληση τῶν ἱθυνόντων τοῦ 1776 ὑπῆρξε (νὰ ἐπιβεβαιώσωμεν τὴν ἀπόφασιν τῶν προγόνων μας, καὶ μὲ κάποιαν ἀνανέωσιν καὶ προσθήκην καὶ ἀφαίρεσιν ἐκείνων...). Μὲ βάση λοιπὸν τὴ μνεῖα αὐτῇ, ἔγινε ἀποδεκτὸ ὅτι οἱ ρυθμιστικὲς προικοδοτικὲς ἀποφάσεις τοῦ 1776 ἐνσωματώνουν τμήματα τῶν ἀποφάσεων τοῦ Κλήμεντα, πράγμα ποὺ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀνταποκρίνεται καὶ στὴν πραγματικότητα. Μὲ ἄλλα λόγια λαμβάνει τὸ πρωτότυπο ἢ τὸ ἀντίγραφο ἐνὸς κειμένου, ποὺ περιεῖχε τὴν ἀπόφαση τῆς «πολιτείας» Ἰωαννίνων, στὰ χρόνια ποὺ εἶταν μητροπολίτης ὁ Κλήμης καί, ὅπως ὁμολογοῦν οἱ συντάκτες τοῦ κειμένου τοῦ 1776, τμήματά του ἐνσωματώθηκαν σὲ παρεμφερῆ κείμενα τὰ ὁποῖα συντάχθηκαν τὴν ἐποχὴ τοῦ μητροπολίτη Γρηγορίου⁸ καὶ τοῦ ἐπιτρόπου τῆς μητροπόλεως Ἰωαννίνων Μητροφάνους, καὶ ὁπωσδήποτε σὲ κείμενο τοῦ 1776, τὸ ὁποῖο ἔχουμε στὴ διάθεσὴ μας.

Μὲ βάση τὰ στοιχεῖα αὐτά, λοιπὸν, ὁ Μανουὴλ Γεδεὼν θεώρησε ὅτι

Ι. Σαβράμης, «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῶν Ἰωαννίνων», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ* 7 (1932), 157-167· Μ. Ι. Γεδεὼν, «Κλήμης ὁ Ἰωαννίνων», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, ἔτος Δ' (1883-1884), 164-165· Κ. Ι. Ἀμαντος, *Τὰ γράμματα εἰς τὴν Χίον κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν (1566-1822)*, Ἀθήνα 1946, σ. 192-194· ἐξάλλου, σὲ μιὰ σχετικὰ πρόσφατη μελέτη (Βασ. Χαλαστάνης, «Ο Βησσαρίων Μακρὴς καὶ οἱ πνευματικὲς ἀναζητήσεις στα Ἰωάννινα κατὰ τὸν 17 αἰ.», *Θεολογία* 77 (2006), 293-350), ὁ Κλήμης ἐμφανίζεται νὰ συμμετέχει καὶ σὲ θεολογικὲς συζητήσεις τῆς ἐποχῆς. Γιὰ τὴν πολὺ ἐνδιαφέρουσα αὐτὴ προσωπικότητα, ποὺ ἀλληλογραφεῖ καὶ μὲ τὸν Νικόλαο Μαυροκορδάτο, τὸν Χρυσάνθο Ἱεροσολύμων κ.ἄ. (βλ. Δημ. Γ. Ἀποστολόπουλος, *Γιὰ τοὺς Φαναριώτες: δοκιμὲς ἐρμηνείας καὶ μικρὰ ἀναλυστικά*, Ἀθήνα 2003, σ. 179-198 καὶ ἰδίως σ. 187), ἐκκρεμεῖ μιὰ συνθετικὴ μελέτη: μολονότι δρᾷ στίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰῶνα, ὑπάρχει ἀσάφεια ἀκόμα καὶ γιὰ τὰ χρόνια παραμονῆς του στὴ μητρόπολιν Ἰωαννίνων.

7. Τὸ κείμενο ἀναφέρεται συνεχῶς στὴν πόλιν («ἡ περίφημος πόλις τῶν Ἰωαννίνων») καὶ ὅχι ἀποκλειστικὰ στὴ μητρόπολιν· μάλιστα ἀναφερόμενο στὴν τελικὴ ἀπόφαση προσδιορίζει: «... συναθροισθέντες κοινῶς καὶ μιᾷ ψυχῇ καὶ γνώμῃ συνδιασκεψάμενοι» (Μ. Ι. Γεδεὼν, «Αἱ περὶ προικοδοσίας...», ὁ.π., σ. 216).

8. Διετέλεσε δύο φορές μητροπολίτης Ἰωαννίνων: α) 1736-1767 καὶ β) 1771-1776, βλ. Φώτιος Γ. Οἰκονόμου, *Ἡ ἐν Ἰωαννίνοις Ἐκκλησία*, ὁ.π., σ. 45, 46.

ένα κείμενο πατριαρχικοῦ γράμματος (ποῦ δὲν διέσωζε τὸ ὄνομα πατριαρχῆς καὶ τὴ χρονολογία ἐκδόσῆς του), τὸ ὁποῖο ὁ ἴδιος ἀπέδωσε στὸν Καλλίνικο Β΄ τὸν Ἀκαρνάν⁹ καὶ ἐκτίμησε ὅτι ἀπολύθηκε τὸ 1701, κείμενο ποῦ ἀναφέρεται στὴν ἐπικύρωση ρυθμιστικῶν προικοδοτικῶν ἀποφάσεων μιᾶς περιοχῆς (μιᾶς «πολιτείας»), ἡ ὁποία δὲν κατονομάζεται στὸ γράμμα, εἶναι αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ πατριαρχικὸ γράμμα ποῦ ἐπικύρωσε τὶς νομοθετικὲς ρυθμίσεις τοῦ Κλήμεντα καὶ κατὰ συνέπεια σ' αὐτὸ διασώζεται μέρος τῶν ρυθμίσεων ἐκείνων, καὶ πάντως τὸ πνεῦμα τους. Μάλιστα, τὸ γράμμα αὐτὸ τοῦ, κατὰ τὸν Γεδεών, Καλλινίκου Β΄ τοῦ 1701, σύμφωνα μὲ τὰ μέχρι σήμερα ἐρευνητικὰ πορίσματα, εἶχε θεωρηθεῖ ὡς τὸ πρῶτο μιᾶς σειρᾶς κειμένων σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς προικοδοσίας, ἢ παραγωγή τῶν ὁποίων διατρέχει ὅλον τὸν 18ο καὶ τὸν 19ο αἰῶνα καὶ ἀναφέρεται σὲ πολλὰς περιοχὰς τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου. Ἄς σημειωθεῖ ἀπὸ τώρα ὅτι ὁ Μ. Γεδεών ἐκδίδει τὸ πατριαρχικὸ γράμμα, ὅπως ὁ ἴδιος δηλώνει, «ἀπὸ τὸν κώδικα Φωτίου Κυπρίου, ἄλλοτε λογοθέτου Γενικοῦ τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας», ¹⁰ κώδικα γνωστὸ καὶ μὲ τὴν ὀνομασία Κριτία Α΄, ὁ ὁποῖος ἀπόκειται στὸ ἀρχεῖο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Μὲ ἀφετηρία τὶς διαπιστώσεις καὶ τὰ κείμενα ποῦ ἐξέδωσε ὁ Μ. Γεδεών, ἐφεξῆς θὰ γίνῃ ἀναπαραγωγή τοῦ αὐθαίρετου, ὅπως πιστεύω, αὐτοῦ συμπεράσματος, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρξε στὸ μεταξὺ καμιά νεότερη δημοσίευση ποῦ νὰ τὸ ἀμφισβητήσῃ. Ἔτσι, λ.χ., ὁ γνωστὸς ἡπειρώτης ἱστοριοδίφης Κωνστ. Φρόντζος τὸ 1955, παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ σχετικὴ μνεία τοῦ ἐπίσης γνωστοῦ ἡπειρώτη λογίου Δημ. Σάρρου,¹¹ ὁ ὁποῖος τὸ 1927 μνημονεύει τὸ κείμενο ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ τῶν *Κανονικῶν Διατάξεων* τοῦ Γεδεών, θὰ ἀναπαραγάγῃ αὐτούσια τὴν ἐκδοσὴ καὶ φυσικὰ τὶς ἴδιες βεβαιότητες τοῦ Γεδεών καὶ θὰ ἐπιτεθεῖ ἐναντίον τοῦ συμπατριώτη του, ἐπειδὴ αὐτὸς θεώρησε ὅτι τὸ ἔγγραφο αὐτὸ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὰ χρόνια τοῦ πατριάρχῃ Καλλινίκου Δ΄. Ὁ Φρόντζος θὰ τὸ ἐπανεκδώσῃ ὡς πράξη τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχῃ Καλλινίκου Β΄, ἀντλώντας ἀσφαλῶς τὸ κείμενο ἀπὸ τὶς *Κανονικὲς Διατάξεις* τοῦ Γεδεών, μαζὶ βέβαια μὲ τὴν

9. Ὁ Καλλίνικος Β΄ ὁ Ἀκαρνὰν πατριάρχευσε στὴν Κωνσταντινούπολη τρεῖς φορές: α) 3 Μαρτ.-27 Νοεμ. 1688, β) 7 Μαρτ. 1689-Αὐγ. 1693, γ) Ἀπρ. 1694-8 Αὐγ. 1702.

10. Μ. Ι. Γεδεών, *Κανονικαὶ Διατάξεις*, ὁ.π., τ. 1, σ. 70-73.

11. Δημ. Σάρρος, «Ζαγορικῶν θεσμίων ἐρευνᾶ», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ* 2 (1927), 293-294.

ἐπιγραφῇ, ποὺ θυμίζω ὅτι δὲν ὑπάρχει στὸ χειρόγραφο τὸ ὁποῖο παραδίδει τὸ κείμενο: «Καλλίνικος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης»,¹² ἐνῶ στὸ τέλος τοῦ γράμματος θὰ προσθέσει αὐτούσια καὶ τὴν ἐντὸς παρενθέσεως προσθήκη: («κλπ. ὡς συνήθως»), ποὺ εἶναι βέβαια καὶ αὐτή, παρέμβαση τοῦ Μ. Γεδεών (βλ. ἐδῶ ἀναλυτικὰ Παράρτημα, ἔγγρ. Β').

Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἐρευνητὲς τῆς ἱστορίας τοῦ ἐλληνικοῦ δικαίου, ὅπως ὁ Νικόλαος Πανταζόπουλος¹³ καὶ ὁ Ν. Ζαχαρόπουλος¹⁴ θὰ ἀκολουθήσουν τὶς διαπιστώσεις τοῦ Μ. Γεδεών, καθὼς δὲν ὑπῆρχαν νέα στοιχεῖα γιὰ νὰ προκαλέσουν ἀπορίες καὶ ἐρωτηματικά· ἄλλωστε καὶ ἡ προσφυγὴ στοὺς κώδικες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ ἐπαλήθευση ὀρισμένων στοιχείων δὲν εἶταν ἀπὸ τὰ πιὸ εὐκόλα πράγματα. Φυσικά, στὴν ἴδια γραμμὴ καὶ ἡ Ἑλένη Κύρτση-Νάκου¹⁵ θὰ συμπεριλάβει στὸ χρηστικὸ δημοσίευσμά της στὸ ὁποῖο συγκεντρώνει ὅλες τὶς συναφεῖς περὶ τὴν προικοδοσίαν πράξεις, τὸ κείμενο μὲ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα. Ἔτσι, ἡ ἀποδιδόμενη στὸν Καλλίνικο Β' πράξη τοῦ 1701, ὅπως ἔχουμε κιόλας ἀναφέρει, θὰ βρεθεῖ στὴν πρώτη θέση τῆς σχετικῆς προικοδοτικῆς τεκμηριωτικῆς ἀλυσίδας, ἀφοῦ τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχη καὶ ἡ χρονολογία ποὺ ἔδινε στὴν ἐκδόσή του ὁ Μ. Γεδεών θεωρούσαμε ὅτι ὑπῆρχαν καὶ στὴν πηγὴ του, δηλαδὴ στὸν κώδικα Κριτία ἀπ' ὅπου ἀναδημοσίεψε τὸ πατριαρχικὸ γράμμα.

Αὐτὰ, ὅμως, ἕως τὸ 2006· ἐπειδὴ τότε ἐκδόθηκε ὁ πρῶτος κώδικας

12. Κων. Φρόντζος, «Ἡπειρωτικὰ Ἑθιμα», *Ἡπειρωτικὴ Ἑστία*, ἔτος Δ', τχ. 33 (Ἰανουάριος 1955), 533-536: ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Φρόντζος σὲ ὑποσημείωσή του εὐχαριστεῖ τὸν «εὐγενέστατον κ. Παπανδρέου τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης, τὸν μερμνήσαντα διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ δημοσίευσίς των», πράγμα πού, πολὺ πιθανόν, δηλώνει ὅτι ὁ Παπανδρέου φρόντισε γιὰ τὴ φωτογράφιση ἢ τὴν ἀντιγραφὴ τῆς πράξης ἀπὸ τὶς *Κανονικὲς Διατάξεις* τοῦ Μ. Γεδεών, βιβλίον ποὺ ὁ ἡπειρώτης λόγιος ἴσως δὲν μποροῦσε νὰ βρεῖ στὶς τοπικὲς βιβλιοθήκες.

13. Ν. Ι. Πανταζόπουλος, «Ἐκκλησία καὶ Δίκαιον εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἴμου», *Ἐπιστημονικὴ Ἑπετηρὶς Σχολῆς Νομικῶν, Οἰκονομικῶν Πολιτικῶν Ἑπιστημῶν τῆς Νομικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* Η' (1960-1963), 728.

14. Ν. Ζαχαρόπουλος, *Γρηγόριος Ε'*, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 102.

15. Ἑλένη Κύρτση-Νάκου, *Αἱ περὶ προικοδοσιῶν «νομοθετικά» ρυθμίσεις βάσει τῶν Κανονικῶν Διατάξεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (1701-1844)*, Θεσσαλονίκη 1980 (ἀνάπτυο μὲ ξεχωριστὴ ἀρίθμηση, ἀπὸ τὴν *Ἐπιστημονικὴ Ἑπετηρίδα τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Θεσσαλονίκης* 1 (1980), 55-78), σ. 10-17.

τῆς μητροπόλεως Μυτιλήνης,¹⁶ καὶ ἓνα κείμενο πατριαρχικὸ ποὺ περιέχεται στὸν κώδικα αὐτὸ φαίνεται νὰ ἀλλάζει ριζικὰ τὰ πράγματα. Συγκεκριμένα, ἡ πρώτη πράξις¹⁷ μὲ τὴν ὁποία ἐγκαινιάζεται ὁ κώδικας αὐτὸς εἶναι μιὰ ἀπόφαση τῆς «πολιτείας» Μυτιλήνης, μὲ τὴν ὁποία οἱ ἐπιτόπιοι κοινοτικοὶ παράγοντες ἐπιχειροῦν τὴν ἐκλογίκευση τῆς προικοδοτικῆς διαδικασίας καὶ συγκεκριμένα ἐπιχειροῦν νὰ καταργήσουν τὴν παλιὰ συνήθεια νὰ μεταβιβάζεται ὅλη ἡ πατρικὴ περιουσία ὡς προίκα στὴν πρώτη θυγατέρα, καὶ λαμβάνουν πρόνοια γιὰ τὴν προικοδοσία καὶ τῶν ἄλλων παιδιῶν ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξασφάλιση τῶν γονέων.¹⁸ Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ εἶναι ἀχρονολόγητο. Θὰ μεσολαβήσουν ἀρκετὰ ἄλλα κείμενα στὰ φύλλα τοῦ κώδικα, μὲ ἄλλες ὑποθέσεις, γιὰ νὰ φθάσουμε στὰ φύλλα 69^v-70^v ὅπου βρίσκουμε καταχωρισμένο τὸ ἀντίγραφο ἐνὸς πατριαρχικοῦ γράμματος, τὸ ὁποῖο μάλιστα εἶναι ἓνα ἄρτιο γράμμα, ἓνα κείμενο δηλαδὴ ποὺ φέρει ὡς ἐπιγραφή τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχῃ Γαβριὴλ Γ'¹⁹ ἀλλὰ καὶ χρονολογία (5 Ἀπριλίου 1705) («αψε⁹, μηνὶ Ἀπριλίῳ ε»), ἐνῶ ἀκολουθοῦν καὶ τὰ ὀνόματα πέντε συνοδικῶν ποὺ τὸ ὑπογράφουν, ποὺ εἶναι οἱ: Ἡρακλείας Νεόφυτος, Νικομηδεῖας Παρθένιος, Χαλκηδόνος Κωνστάντιος, Ἰκονίου Ἀνθίμος καὶ Εὐρίπου Καλλίνικος.²⁰

Μὲ τὸ γράμμα αὐτὸ ὁ Γαβριὴλ Γ' καὶ ἡ σύνοδος, ὕστερα ἀπὸ σχετικὸ αἵτημα τῆς δημογεροντίας Μυτιλήνης, ἐπικυρώνουν τὶς ἀποφάσεις τὶς

16. Ἀπόστολος Φ. Σπανός, *Κώδιξ Α' Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μυτιλήνης (18ος αἰ.)* [Ἐκδόσεις Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μυτιλήνης, 32], Μυτιλήνη 2006.

17. Ὁ.π., σ. 47-49· τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα τοῦ κειμένου ἀναφέρει: «Ἀνθ' οὗτο ἡμεῖς ἀπαξάπαντες, οἱ τὴν σήμερον εὐρισκόμενοι εἰς τὴν πολιτείαν ἡμῶν ταύτην... συνήχθημεν ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν... ἐμπροσθεν τοῦ ἀρχιερέως ἡμῶν...» (Ἀπόστολος Φ. Σπανός, *Κώδιξ Α'...*, ὁ.π., σ. 48).

18. Μὲ τὴ ρύθμιση τῆς δημογεροντίας Μυτιλήνης ὀρίζεται ὅτι ἡ πρώτη θυγατέρα θὰ παίρνει ὡς προίκα, σὲ πατρικὴ περιουσία λ.χ. ἀξίας 10 πουργιῶν τὰ 4, καὶ ἐπιπλέον ρουχισμό ποὺ χονδρικὰ ὑπολογίζεται σὲ 1 πουργί, μὲ ἄλλα λόγια 5 πουργιά, δηλαδὴ τὸ ἡμισυ τῆς πατρικῆς περιουσίας, ἐνῶ τὰ ἄλλα παιδιὰ θὰ λαμβάνουν τὸ 40% τῆς ἐναπομένουσας περιουσίας. Ἔτσι, ἂν ὑπάρχει περιουσία ἀξίας 2500 γροσίων οἱ γονεῖς ὑποχρεώνονται νὰ διαθέτουν ὡς προίκα τὰ 1000.

19. Διετέλεσε οἰκουμενικὸς πατριάρχης ἀπὸ τὰ μέσα Αὐγούστου 1702 ἕως τὶς 17 Ὀκτωβρίου 1707.

20. Τὸ κείμενο τοῦ γράμματος δημοσιεύει ὁ Ἀπόστολος Φ. Σπανός, *Κώδιξ Α'...*, ὁ.π., σ. 229-233. Ἡ παρουσία τῶν μητροπολιτῶν αὐτῶν ὡς μελῶν τῆς πατριαρχικῆς συνόδου ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ ἄλλα πατριαρχικὰ κείμενα τῆς ἰδίας ἐποχῆς στὰ ὁποῖα ὑπάρχει ἡ ὑπογραφή τους.

ὁποῖες ἔλαβαν οἱ τοπικοὶ παράγοντες σχετικὰ μὲ τὴν ἀναμόρφωση τοῦ τρόπου προικοδοσίας, αὐτὲς δηλαδὴ ποὺ ἀναφέρονται στὴν πρώτη πράξη τοῦ κώδικα τῆς Μυτιλήνης, ὅπως ἔχουμε ἤδη ἀναφέρει. Ἀλλωστε, ἡ ἀνάγνωση τῶν δύο κειμένων (τῆς δημογεροντίας καὶ τοῦ γράμματος τοῦ Γαβριὴλ Γ΄) καταδεικνύει ὅτι τὸ πατριαρχικὸ γράμμα ἐμπεριέχει τὴν ἀπόφαση τῆς δημογεροντίας Μυτιλήνης.

Ὅμως, συγκρίνοντας τὸ κείμενο τοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος τοῦ κώδικα τῆς Μυτιλήνης μὲ αὐτὸ ποὺ δημοσίευσε ὁ Γεδεών, διαπιστώνουμε ὅτι πρόκειται γιὰ κείμενα ταυτόσημα, μόνο ποὺ ὁ νοτάριος, πιθανῶς τῆς μητροπόλεως Μυτιλήνης, ὑποπίπτει σὲ ἀρκετὲς παραναγνώσεις, σὲ ὀρθογραφικὰ λάθη καὶ σὲ λίγες παραλείψεις λέξεων ἢ στοιχείων μιᾶς λέξης, προϊόντα, νομίζω, τῆς χαμηλῆς μόρφωσης καὶ ἀπειρίας τοῦ ἀντιγραφέα, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν ἀλλοιώνουν καθόλου τὸ κεντρικὸ θέμα τῆς ἀπόφασης, ὅπως μπορεῖ νὰ διαπιστώσει ὁ ἀναγνώστης διαβάζοντας τὰ δύο κείμενα (Α΄ καὶ Β΄) ποὺ ἀναπαράγονται ἐδῶ στὸ τέλος τῆς μελέτης μας.

Ὁ ἐκδότης τοῦ Α΄ κώδικα τῆς μητροπόλεως Μυτιλήνης, στὴν προσπάθειά του νὰ ἐντοπίσει πιθανὲς παλαιότερες ἐκδόσεις τῶν πράξεων τοῦ κώδικα, σημειώνει πολλὰ σωστὰ σὲ σχόλιό του²¹ ὅτι ἡ ἴδια πράξη ἔχει ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὸν Μ. Γεδεών στὶς *Κανονικὲς Διατάξεις* του, ἐπισημαίνει ὅτι ἀπὸ τὴν ἐκδοση τοῦ Γεδεών ἀπουσιάζει «ἡ προσφωνητικὴ πρόταση τῶν στίχων 3-7», δὲν ἀναφέρει ὅμως ὅτι ὁ τελευταῖος τὴν χρονολογεῖ στὸ 1701, ἀποδίδοντάς τὴν στὸν Καλλίνικο Β΄, καὶ δὲν ἀναφέρει ἐπίσης ἢ τοῦ διαφεύγει τὸ γεγονὸς ὅτι ὅσα περιέχει ἡ πράξη ὁ Γεδεών ἐκτιμᾷ ὅτι συνέβησαν στὸ περιβάλλον τῆς μητροπόλεως Ἰωαννίνων, πράγμα ποὺ ὑποστηρίζει σὲ ἄλλη μελέτη του γιὰ τὴν προικοδοσία τὴν ὁποία δημοσίευσε στὶς σελίδες τῆς *Ἐκκλησιαστικῆς Ἀλήθειας*.²²

Ἀναλύοντας τὰ στοιχεῖα αὐτά, ἡ πρώτη σκέψη μας εἶταν ὅτι ὁ Μ. Γεδεών ἔκανε λάθος ἀποδίδοντας τὸ γράμμα στὸν Καλλίνικο Β΄, χρονολογώντας το στὸ 1701 καὶ ὑποστηρίζοντας ὅτι ἀναφέρεται σὲ γεγονότα ποὺ ἔλαβαν χώρα στὴ μητρόπολη Ἰωαννίνων, δηλαδὴ ὅτι δὲν διάβασε σωστὰ τὴν ἐπιγραφή τοῦ κειμένου μὲ τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχη καὶ βέβαια τὴ χρονολογία, ἀφοῦ, ὅπως καθαρὰ δηλώνει τὸ χρονολογημένο κείμενο τοῦ κώδικα Μυτιλήνης, πρόκειται γιὰ γράμμα τοῦ Γαβριὴλ Γ΄ τῆς 5ης Ἀπριλίου 1705 μὲ ἀναφορὰ σὲ γεγονότα καὶ ἀποφάσεις τῆς δημογεροντίας Μυτιλήνης.

21. Ἀπόστολος Φ. Σπανός, *Κώδιξ Α΄...*, ὁ.π., σ. 233.

22. Βλ. ἐδῶ σημ. 3.

Ἐξάλλου, ἓνα ἄλλο γεγονός, ἐνισχυτικό τῆς ἄποψης αὐτῆς εἶναι ὅτι στὸν ἴδιο κώδικα τῆς μητροπόλεως Μυτιλήνης σώζεται²³ ἡ ἴδια πράξη, μεταγραμμένη σὲ ἀπλὴ γλώσσα, μὲ μοναδικὴ ἀλλαγὴ τὸ ὕψος τοῦ ποσοῦ ἐπὶ τοῖς ἑκατὸ ποὺ ἔπρεπε νὰ δίδεται ὡς προίκα στὴν πρώτη, δεύτερη, τρίτη κ.ο.κ. θυγατέρα, τὸ ὁποῖο λόγω τῆς ἰδιομορφίας του, εἶχαμε ἐκτιμήσει ὅτι μᾶλλον εἶναι προῖον πλαστογραφίας.²⁴

Ἐπιπλέον, στὸν ἴδιο κώδικα τῆς μητροπόλεως Μυτιλήνης ὑπάρχει καταχωρισμένο καὶ ἄλλο γράμμα τοῦ ἴδιου πατριάρχου Γαβριὴλ Γ΄ τοῦ ἔτους 1707, τὸ ὁποῖο ρητὰ ἀναφέρεται σὲ ἄλλο προδήλως δικό του γράμμα, ποὺ εἶναι φανερό ὅτι ταυτίζεται μὲ ἐκεῖνο τῆς 5ης Ἀπριλίου 1705, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ λόγος. Συγκεκριμένα ὁ Γαβριὴλ Γ΄ ἐπικυρώνοντας ἀποφάσεις τῆς δημογεροντίας Μυτιλήνης γιὰ τὴ διάλυση τῶν ἀρραβώνων, ἀναφέρει, μεταξὺ ἄλλων:

«... νὰ γράφεται προικοσύμφωνον... κατὰ τὸν νεωστὶ διορισμόν, ὅπου ἐγνωμοδοτήθη κοινῶς ἀπὸ τὴν πολιτείαν αὐτῶν, ὁ ὁποῖος διορισμὸς καὶ μὲ ἐδικόν μας πατριαρχικὸν συνοδικὸν γράμμα κατησφαλίσθη καὶ ἐπεβεβαιώθη.»²⁵

Μὲ βάση τὰ στοιχεῖα αὐτά, δηλαδὴ τὰ δύο πατριαρχικά κείμενα, ἡ λογικὴ σκέψη ποὺ μπορεῖ νὰ κάνει κάποιος εἶναι ὅτι ὁ Μανουὴλ Γεδεών ὑποπίπτει σὲ λάθος χρονολογώντας τὴν πράξη στὸ 1701 καὶ ἀποδίδοντάς την στὸν Καλλίνικο Β΄ καὶ στὸ κλίμα τῆς μητροπόλεως Ἰωαννίνων. Ὅμως, παρὰ τὴ βεβαιότητα ποὺ δημιουργεῖται γιὰ τὴν ταυτότητα τῆς πράξης καὶ τὸν ἀνακαθορισμὸ τῶν στοιχείων της, κάτι σημαντικὸ καὶ ἀπολύτως ἀπαραίτητο μᾶς ἔλειπε προκειμένου νὰ ἀποκρυσταλλωθεῖ ὀριστικὰ ἡ ἄποψη ὅτι τὰ πράγματα δὲν εἶναι ὅπως τὰ παρουσιάζει ὁ Μ. Γεδεών· μὲ ἄλλα λόγια ἔλειπε ἡ προσφυγὴ στὴν πηγή, στὸν κώδικα Κριτία Α΄, ποὺ, ὅπως εἴπαμε, ἀπόκειται στὸ ἀρχεῖο τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου, προκειμένου νὰ γί-

23. Ἀπόστολος Φ. Σπανός, *Κώδιξ Α΄...*, ὁ.π., σ. 234-238.

24. Παναγ. Μιχαηλάρης, «Ἐνα πλαστὸ (;) περὶ προικοδοσίας γράμμα (1707) τοῦ πατριάρχου Γαβριήλ», *Αἰγία Σιών, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Ἱεροῦ Μητροπόλεως Μυτιλήνης, Ἐρεσὸς καὶ Πλωμαρίου* 3 (2008), 63-72. Τὸ ἐρωτηματικὸ ποὺ εἶχα θέσει στὸν τίτλο τῆς μελέτης αὐτῆς, μετὰ ἀπὸ συζητήσεις μὲ πολλοὺς συναδέλφους, μᾶλλον πρέπει νὰ ἀπαλειφθεῖ, καθὼς πλέον καταλήγω στὸ συμπέρασμα ὅτι εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ πρόκειται ὄχι γιὰ πλαστὸ γράμμα ἀλλὰ γιὰ μιὰ παράφραση τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου μὲ ἀλλαγὴ τῆς χρονολογίας.

25. Ἀπόστολος Φ. Σπανός, *Κώδιξ Α΄...*, ὁ.π., σ. 226-229 (τὸ ἀπόσπασμα στὴ σ. 227).

νει αὐτοψία τοῦ κειμένου γιὰ νὰ μὴν ὑπάρχει ἡ παραμικρὴ ἀμφιβολία ὅτι ἐνδεχομένως στὸ ἀρχικὸ κείμενο ἐνυπάρχει κάποιον στοιχεῖο ποὺ ὀδήγησε τὸν Μ. Γεδεών στὸ περιβάλλον τῆς πόλης τῶν Ἰωαννίνων καὶ τὸ ὁποῖο ἐμεῖς χωρὶς τὴν αὐτοψία δὲν εἴταν δυνατόν νὰ τὸ ξέρούμε.

Πράγματι, τὸν περασμένο Μάιο μπορέσαμε, κατὰ τὴ διάρκεια μιᾶς ἐρευνητικῆς ἀποστολῆς τοῦ «Προγράμματος Θεσμοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία, 15ος-19ος αἰ.» στὸ ἀρχεῖο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, νὰ δοῦμε τὸν κώδικα τοῦ Κριτία μὲ τὸ κείμενο (βρίσκεται στὶς σ. 143-147), δηλαδὴ τὴν ἐπίμαχη πατριαρχικὴ ἀπόφαση καὶ νὰ διαπιστώσουμε τὰ ἑξῆς: α) Τὸ ἀντίγραφο τοῦ γράμματος, ποὺ εἶδε ὁ Γεδεών, δὲν φέρει ὄνομα πατριάρχῃ ἀλλὰ μόνο τὴν ἐπιγραφὴ «Προικοδοσίας Πέρι», β) Στὸ κείμενο τοῦ γράμματος, μόλις αὐτὸ φθάσει στὸ σημεῖο ὅπου ἀρχίζουν οἱ ἀπειλητικὲς ἀφοριστικὲς ἐκφορὲς γιὰ τοὺς παραβάτες τῶν θεσπιζομένων, ὑπάρχει διακοπὴ καὶ ἡ ἀναγραφὴ ἐνὸς συμπλέγματος ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ἐκληφθεῖ ὡς «κτλ.», τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖται καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τοῦ κώδικα, ὅταν ὁ γραφέας, ἀντιγράφοντας τὰ πατριαρχικὰ κείμενα, συναντᾷ κοινότοπα στοιχεῖα, ὅπως οἱ ἀφοριστικὲς ἀπειλές. Μὲ ἄλλα λόγια τὸ κείμενο ποὺ παραδίδει ὁ κώδικας Κριτία, ἐκεῖνο ποὺ χρησιμοποιήσε στὴν ἔκδοσή του ὁ Μ. Γεδεών, εἶναι κολοβὸ καὶ δὲν φέρει χρονολογία (βλ. ἐδῶ Παράρτημα, ἔγγραφο Β').

Ἐχοντας λοιπὸν ὑπόψῃ αὐτὰ τὰ ἐξ αὐτοψίας στοιχεῖα ἐκτιμοῦμε ὅτι ὁ Γεδεών ἐσφαλμένα ἀποδίδει τὸ γράμμα στὸν Καλλίνικο Β' καὶ τὸ χρονολογεῖ στὸ 1701, θέλοντας, ἀσφαλῶς, νὰ τὸ συνδέσει μὲ τὶς προικοδοτικὲς ἀποφάσεις ποὺ ἔλαβαν χώρα στὴ μητρόπολη Ἰωαννίνων. Κατὰ συνέπεια καὶ μὲ βάση τὴν τεκμηρίωση καὶ τὰ πρόσφατα στοιχεῖα ποὺ κομίζει ἡ ἔκδοση τῶν κειμένων ἀπὸ τὸν Α' κώδικα τῆς μητροπόλεως Μυτιλήνης, στοιχεῖα ποὺ βέβαια δὲν εἶχε ὑπόψῃ τοῦ ὁ Μ. Γεδεών, τὰ σχετικὰ γεγονότα ἔλαβαν χώρα στὴ Μυτιλήνη καὶ γι' αὐτὰ ὑπάρχουν τόσο οἱ ἀποφάσεις τῆς δημογεροντίας τῆς πόλης ὅσο καὶ ἡ ἐπικύρωσή τους ἀπὸ τὴν αὐθεντία τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχῃ Γαβριὴλ Γ' καὶ τῆς πατριαρχικῆς συνόδου τῆς 5ης Ἀπριλίου 1705.

Ὡς ἐξέλιξη τοῦ θέματος ἀξίζει νὰ ἀναφέρουμε καὶ ἓνα ἀκόμη στοιχεῖο πολὺ κοντὰ στὰ πράγματα, τοῦ ὁποῖου ὅμως δὲν ἔχουμε τὴν τεκμηριωτικὴ βάση. Συγκεκριμένα, ὁ Κυριάκος Σιμόπουλος στὸ πολῦτιμο ἔργο του γιὰ τὸν Περιγητισμὸ²⁶ σχολιάζοντας τὶς πληροφορίες διαφό-

26. Κυριάκος Σιμόπουλος, *Ξενοὶ Ταξιδιώτες στὴν Ἑλλάδα*, τ. Β', Ἀθήνα 1973, σ. 244.

ρων περιηγητῶν (Guys, Charlemont, Hawkins), οἱ ὁποῖοι ἀναφέρονται στὸ ἔθιμο τῆς παραχώρησης ὅλης τῆς πατρικῆς περιουσίας ὡς προίκα στὴν πρωτότοκη θυγατέρα, ἔθιμο ποὺ συνάντησαν σὲ ἀρκετὰ νησιά τοῦ Ἀνατολικοῦ Αἰγαίου, καὶ βέβαια στὴ Μυτιλήνη, θὰ ὑποσημειώσει ὅτι: «Τὸ 1701 ὁ πατριάρχης Καλλίνικος ὁ Ἀκαρνὰν στιγματίζει τὸ ἔθιμο [τῆς προικοδοσίας τῆς πρώτης θυγατέρας με ὅλη τὴν πατρικὴ περιουσία] με γράμμα πρὸς τὸ ποίμνιο τῆς Μυτιλήνης», παραπέμποντας ὅμως στὸν Γεδεὼν (*Κανονικὲς Διατάξεις*). Πιθανότατα ὁ Σιμόπουλος δὲν γνωρίζει ὅτι ὁ Γεδεὼν σὲ ἄλλο δημοσίευμά του ἔχει ὑποστηρίξει ὅτι τὸ γράμμα αὐτὸ ἀπευθύνεται στὴ μητρόπολη Ἰωαννίνων, ἀποψη ποὺ δὲν τὴν εἶχε διατυπώσει στὶς *Κανονικὲς Διατάξεις*, καὶ γι' αὐτὸ ἐκλαμβάνει τὸ πατριαρχικὸ γράμμα ὡς ἀπευθυνόμενο στὴ μητρόπολη Μυτιλήνης γιὰ νὰ τὸ συνδέσει με τὶς διηγήσεις τῶν περιηγητῶν· ἢ, ἴσως πάλι, νὰ εἶχε ὑπόψη του κάποια ἄλλη πληροφορία, τὴν ὁποία πάντως δὲν ἀναφέρει, ὥστε νὰ τὸ συνδέσει με τὴν μητρόπολη Μυτιλήνης, μολονότι ἡ ἀναφορὰ στὸν Καλλίνικο Β' καὶ τὸ 1701 ἀποκλείουν, ἂς ποῦμε, γνώση τῶν στοιχείων τοῦ κώδικα Α' τῆς μητροπόλεως Μυτιλήνης. Πάντως, ἡ σημείωση αὐτὴ τοῦ Κ. Σιμόπουλου, ἔστω καὶ ἀτεκμηρίωτη, ἐκτιμῶ ὅτι δείχνει πόσο εὐκολα ἀπὸ τὴν περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα ποὺ δημιουργεῖ ἡ παροχὴ μαρτυριῶν γιὰ τὸ ἔθιμο τῆς προικοδοσίας τῆς Μυτιλήνης, μπορούμε νὰ φθάσουμε στὴ σύνδεσή της με τὴν τεκμηριωτικὴ βάση ποὺ προσφέρει τὸ πατριαρχικὸ ἔγγραφο. Ἀλλωστε, ὅπως ἐλπίζουμε ὅτι φάνηκε ἀπὸ τὴν παρουσίαση τῶν στοιχείων αὐτῆς τῆς μελέτης, τὸν ἴδιο δρόμο φαίνεται ὅτι ἀκολούθησε καὶ ὁ Μ. Γεδεὼν γιὰ νὰ συνδέσει τὸ χωρὶς μνεία πατριάρχῃ καὶ ἀχρονολόγητο πατριαρχικὸ γράμμα με τὴν μητρόπολη Ἰωαννίνων καὶ μάλιστα νὰ τὸ χρονολογήσει ἐπακριβῶς στὸ 1701.

Ἀνακεφαλαιώνοντας: Ἡ συνήθεια ποὺ εἶχε ἐπικρατήσει στὴ Μυτιλήνη ὥστε νὰ δίδεται ὅλη ἡ πατρικὴ περιουσία ὡς προίκα στὴν πρωτότοκη θυγατέρα, συνήθεια ἡ ὁποία ὑπῆρξε αἰτία πολλῶν δεινῶν γιὰ τὰ ἄλλα παιδιὰ ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς γονεῖς, ἐγινε προσπάθεια νὰ ἐκλογικευθεῖ ἀπὸ τὴν δημογεροντία τῆς Μυτιλήνης στὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰῶνα (πιθανότατα στὰ τέλη τοῦ 1704 ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1705, ἐπεὶ οἱ ἀποφάσεις καὶ ἡ ἐπικύρωσή τους ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο συνηθέστατα δὲν ἀπέχουν χρονικὰ πολὺ μετὰξὺ τους), πράξη ποὺ ἐπιβεβαιώθηκε τὴν 5ῃ Ἀπριλίου 1705 ἀπὸ τὸν οἰκουμενικὸ πατριάρχη Γαβριὴλ Γ' καὶ τὴν σύνοδο, χρονολογία τὴν ὁποία με ἀσφάλεια μπορούμε νὰ ἐκλάβουμε πλέον ὡς τὴν ἀρχὴ μιᾶς σειρᾶς ἐγγράφων με παρόμοιο θέμα.

Μάλιστα, μὲ τὴν ἀπόφαση αὐτὴ πρέπει νὰ συνδεθεῖ καὶ ἓνα ἄλλο πατριαρχικὸ γράμμα, ποὺ ἐπιβάλλει τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἀποφάσεων τὶς ὁποῖες ἡ πολιτεία Μυτιλήνης ἔλαβε καὶ ὁ πατριάρχης ἐπικύρωσε ὡς πρὸς τὴν προίκα, γιὰ γάμο ποὺ πρόκειται νὰ τελεσθεῖ, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁμῶς προϋπῆρξε ἀρραβώνας ποὺ διήρκεσε δύο χρόνια, δηλαδὴ εἶχε συναφθεῖ πρὶν ἀπὸ τὴν πατριαρχικὴ ἀπόφαση. Ὁ πατριάρχης ἐκτιμᾷ ὅτι πρέπει νὰ ἰσχύσουν οἱ συμφωνίες ποὺ εἶχαν τότε γίνεи, λαμβάνει ὁμῶς πρόνοια ὥστε ἡ τέλεση προγενέστερου ἀρραβώνα νὰ μὴν προβάλλεται ἀστήρικτα ὡς λόγος γιὰ νὰ μὴν τηρεῖται ἡ νέα ἀπόφαση. Ὁ Γεδεὼν ἐκτιμᾷ ὅτι καὶ ἡ ἀπόφαση αὐτὴ εἶναι τοῦ Καλλινίκου Β΄, καὶ ἐπομένως τὴ χρονολογεῖ, θέτοντας τὴ χρονολογία τῶρα ἐντὸς ἀγκυλῶν: 1701 [αψά], ἐπειδὴ σχετίζεται μὲ τὸ πρῶτο γράμμα ποὺ ἔχει ἀποδώσει στὸν Καλλινικο Β΄ καὶ βέβαια θεωρεῖ ὅτι ἔλαβε χώρα, καὶ αὐτὴ, στὴ μητρόπολη Ἰωαννίνων.²⁷

Πέρα ὁμῶς ἀπὸ τὴν ἐπανατοποθέτηση τῶν στοιχείων, ποὺ ἐπιβάλλει πλέον τὸ γράμμα τὸ ὁποῖο παραδίδεται ἀπὸ τὸν κώδικα Α΄ τῆς μητροπόλεως Μυτιλήνης (Γαβριήλ Γ΄, 5 Ἀπριλίου 1705) καὶ τὴ ρητὴ ἀναφορὰ στὶς ἀποφάσεις τοῦ πρῶτου γράμματος, ὑπάρχουν καὶ δύο διαλεκτικὰ στοιχεῖα ποὺ προσιδιάζουν στὸ λεκτικὸ ἰδίωμα τῆς Λέσβου: τὰ ὀνόματα τῶν γονιῶν τῆς μέλλουσας νύφης εἶναι Τζάνος καὶ Ἐλενούδα· καὶ ἂν τὸ Τζάνος μπορεῖ νὰ τὸ βροῦμε καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς (λ.χ. στὴ Χίο), τὸ Ἐλενούδα (Λενοῦδα, στὴν ντοπιολαλιὰ μὲ συναφεῖς ἐκφορὲς σὲ -οῦδα:

27. Μ. Ι. Γεδεὼν, *Κανονικαὶ Διατάξεις*, ὁ.π., τ. 2, σ. 401-403· γιὰ τὸ γράμμα αὐτὸ βλ. καὶ Δ. Γκίνης, *Περίγραμμα ἱστορίας τοῦ μεταβυζαντινοῦ δικαίου* [Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 26], Ἀθήνα 1966, σ. 155 (ἀρ. 243)· Ἐλ. Κύρτση-Νάκου, *Ρυθμίσεις*, ὁ.π., σ. 18 καὶ Ἐλευθερία Σπ. Παπαγιάννη, *Ἡ νομολογία τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς περιόδου σὲ θέματα περιουσιακοῦ δικαίου*, Π. Οἰκογενειακὸ δίκαιο, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 1997, σ. 12-13, 53-54: ἡ συγγραφέας ἀναλύει διεξοδικὰ καὶ ἐμπεριστατωμένα τὴν ἀπόφαση αὐτὴ, μολονότι, ἂν καὶ ἀναφέρει τὶς ἐπιφυλάξεις τοῦ Γεδεὼν, τοῦ Γκίνη καὶ τῆς Κύρτση νὰ ἀποδώσουν τὸ γράμμα στὸ κλίμα τῆς μητροπόλεως Ἰωαννίνων, ἀποκλίνει πρὸς τὴ γνώμη ὅτι ἡ ἀπόδοση αὐτὴ εἶναι μᾶλλον ἀσφαλὴς. Βέβαια πρέπει ἐδῶ νὰ ἐπιστημάνουμε ὅτι ὁ Γεδεὼν ἐκδίδει τὸ γράμμα αὐτὸ μὲ τὴν ἐπιγραφή: «Καλλινίκος ἐλέφ Θεοῦ...», στοιχεῖο ποὺ δημιουργεῖ ἓνα πρόβλημα, τὸ ὁποῖο δὲν εἶχα ὑπόψῃ μου ὅταν ἐβλεπα τὸν κώδικα Κριτία Α΄, κατὰ τὴν πρόσφατὴ ἔρευνα στὸ ἀρχεῖο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ὡστόσο, ἀπὸ τὴν ἐμπειρία μου εἶμαι σχεδὸν βέβαιος ὅτι καὶ αὐτὸ εἶναι προσθήκη τοῦ Γεδεὼν, ἐπειδὴ ὁ γραφέας τοῦ κώδικα στὴν προσπάθειά του νὰ συντομεύει τὴν καταχώριση τῶν ἀποφάσεων δὲν ἀναφέρει τὰ ὀνόματα τῶν πατριαρχῶν στὴν ἀρχὴ τῶν γραμμάτων ἀλλὰ μόνον τὸ θέμα κάθε γράμματος.

Άμερσουδά, Μυρσινούδα, Άννούδα, Καλλιουπούδα αλλά και σέ ύποκο-
ριστικά προσώπων, αντικειμένων, ζώων κτλ.: γνυκούδα, καρεκλούδα,
φρουκαλιούδα, γατούδα, καρτσούδα, προυβατνούδα, κτλ.), μᾶλλον εἶναι
δύσκολο νά τὸ συναντήσουμε σέ ἄλλη περιοχή.

Ἡ ἀπόδοση τοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος στὸν Γαβριήλ Γ΄, ἡ ἀκρι-
βὴς χρονολόγησή του (5 Ἀπριλίου 1705) καὶ κυρίως ἡ ἀναφορά του σέ
γεγονότα ποὺ συνέβαιναν στὴ Λέσβο, δὲν ἀποτελοῦν, κατὰ τὴν ἐκτίμησή
μου, στοιχεῖα ἱκανὰ νὰ διαφοροποιήσουν δραματικὰ τὶς γνώσεις μας γιὰ
τὴν προικοδοσία. Ἐπιβεβαιώνουν τὸ γεγονὸς ὅτι σέ διάφορα νησιά, κυ-
ρίως τοῦ Ἀνατολικοῦ Αἰγαίου, καὶ βέβαια στὴ Λέσβο, ἐπικρατοῦσε κατ’
ἔθιμο προικοδότηση τῆς πρώτης θυγατέρας μὲ ὅλη τὴν πατρικὴ περιου-
σία. Ὡς τώρα δὲν ἔχει ἐντοπιστεῖ παρόμοια πράξη στὸ κλίμα τῆς μητρο-
πόλεως Μηθύμνης, τῆς ἄλλης ἐκκλησιαστικῆς περιφέρειας τοῦ νησιοῦ,
χωρὶς νὰ ἀποκλείεται, ὅπως συχνὰ συμβαίνει, κάτι νὰ μᾶς διαφεύγει.

Ὡστόσο, ἐκεῖνο ποὺ φαίνεται πλέον καθαρὰ εἶναι ὅτι στὶς ἀρχὲς τοῦ
18ου αἰώνα προβάλλει πλέον ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη τῆς ἐκλογίκευσης τῶν
πραγμάτων καὶ στὸ πεδίο τῆς προικοδοτικῆς διαδικασίας. Ὅπως κατα-
θέτουν οἱ πηγές, τὸ νησὶ τῆς Λέσβου ἀποτελεῖ ἓνα πρόσφορο ἐρευνητικὸ
πεδίο γιὰ τὸ θεσμὸ τῆς προικοδοσίας, καθὼς διασώζονται δεκάδες δη-
μογεροντικὲς, μητροπολιτικὲς καὶ πατριαρχικὲς ἀποφάσεις, οἱ ὁποῖες
ἀναφέρονται ὄχι μόνο στὴν προικοδοσία, ἀλλὰ καὶ σέ παρεμφερεῖς συνή-
θειες: ἀρραβῶνες, διάλυση ἀρραβῶνων, διαζύγια, βαφτίσεις, ἐνδυμασία
τῶν γυναικῶν, στολισμὸς μὲ κοσμήματα τῶν γυναικῶν, ὀρισμὸς δια-
τιμητῶν προίκας, τριμερὴς ἀπόδοση προίκας κτλ. Ἀποφάσεις γιὰ τὴν
ἐκλογίκευση τῶν τοπικῶν αὐτῶν συνηθειῶν λαμβάνονται ἀλλὰ πολλὲς
φορὲς φαίνεται νὰ συναντοῦν τὴν ἀντίδραση καὶ ἐκ μέρους ἀνθρώπων
τοὺς ὁποῖους θέλουν νὰ ἀπαλλάξουν ἀπὸ ὀρισμένα βάρη. Ὅλα αὐτὰ ἐκτι-
μοῦμε ὅτι ἀποτελοῦν ἓνα καλὸ παράδειγμα γιὰ τὴ μελέτη θεσμῶν ποὺ
ἐπηρεάζουν καθημερινὰ τὶς κοινωνικὲς σχέσεις, καθὼς ἡ σύνδεσή τους μὲ
τὸ οἰκονομικὸ εἶναι ἀναπόφευκτη μὲ ὅ,τι αὐτὸ συνεπάγεται.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α΄ Τὸ πατριαρχικὸ γράμμα κατὰ τὴν ἔκδοσίν του ἀπὸ τὸν κώδικα Α΄ τῆς μητροπόλεως Μυτιλήνης (Ἀπόστολος Φ. Σπανός, *Κώδιξ Α΄...*, ὁ.π., σ. 229-233).²⁸

Γαβριὴλ ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης.

† *Ιερώτατε μ(ητ)ροπολίτα Μιτυλήνης, ὑπέρτιμε καὶ ἔξαρχε πάσης Λέσβου, ἐν Ἄγιω Πν(εύματι) ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργέ, ἐντιμότατοι κληρικοί, εὐλαβεστατοὶ ἱερεῖς, χρήσιμοι ἄρχοντες καὶ λοιποὶ ἀπαξάπαντες χριστιανοὶ τῆς ἐπαρχίας ταύτης, χάρις εἴη ἡμῖν καὶ εὐοχήν ἀπὸ Θεοῦ. Πᾶν μέτρον ἄριστον, ὑπερβασίας διέλεειναί. Καὶ καλῶς πᾶσαν ὑπερβασίαν καὶ ἀμετρίαν ὡς ἄδικον καὶ ἐπιβλαβὴ αἰ νομε-
θεσίαι μακρὰν τῶν πολιτειῶν ἀποσκορακίζουσιν· ἴδιον γὰρ νομοθεσίας ἀδιαλώβητον τὴν πολιτείαν τηρεῖν καὶ πόρρω πον ἀπωθεῖν καὶ ἐκδιώκειν
τὰ τὸ πρίτευμα καταβλάπτοντα{ι}. Ἀλλ' οὐκ οἶδ' ὅπως οἱ τῆς αὐτοῦ πολιτείας χριστιανοί, ἐκ μακρᾶς συνηθείας καὶ φάυλης τὸ μέτριον καὶ φύσει δικαίου ἀποποιοῦμενοι, ὑπερβασίας δὲ ἀκρίτως παρανενοημένως χρώ-
μενοι, καὶ ταῦτα περὶ τὴν ἀναγκαίαν διεξαγωγὴν καὶ κυβέρνησιν τῆς
τε ζωῆς αὐτῶν καὶ τῶν οἰκείων καὶ γνησίων αὐτῶν τέκνων, λύπαις καὶ
βλάβαις οὐ ταῖς τυχοῦσαις καὶ συμφοραῖς ἀνηκέστοις ἐθελουσίως ἀπὸ
ἀβουλίας περιπ<ι>πτουσι. Μέλλοντες καὶ γὰρ ὑπανδρεῦσαι τὴν πρῶ-
την θυγατρίαν αὐτῶν, προικοδοτοῦσιν αὐτὴ κανοβούλως πάντα σχεδὸν
τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν, μηδὲν ὅλως περὶ τῶν ἐπιλοιπῶν αὐτῶν παίδων
φροντίζοντες καταλιπεῖν ἀκκενίους τὸ ἀνῆκον μέρος, ὅπερ ἔδει ἐκείνους
ἀπολαβεῖν ὡς συμμετόχους τῆς π(ατ)ρογονικῆς αὐτῶν κληρονομίας καὶ
περιουσίας. Οὐ μὲν, ἀλλὰ καὶ σφᾶς αὐτοὺς οἱ τοιοῦτοι γονεῖς ἐν ἀπορία
παντηεῖ καὶ ἐνδεΐα καταλιμπάνουσιν, ἀπογονομούμενοι πάντων τῶν
προσόντων αὐτοῖς κτημάτων. Κἂν τεῦθεν δειναῖς περιστάσεσι πίπτουσιν,
ἀγανακτοῦντες ἐς τέλ<ι>ος καὶ τοῖς ὅλοις ἀμηχανοῦντες, καὶ γίνεται τοῖς
τοιοῦτοις ὁ γάμος πικρίας καὶ θλίψεως καὶ ἀκυβερνησίας παραίτιος ἤπερ
ευφροσύνης καὶ θυμῆδός ἐκείνης. Ἄνθ' ὧν οἱ τοῦ νῦν καιροῦ ἐμπολι-*

28. Στὸ Παράρτημα ἀναπαράγω α) τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ἀποστόλου Φ. Σπανοῦ καὶ β) τὴν ἔκδοσιν τοῦ Μανουὴλ Ι. Γεδεών, ἐντοπίζοντας κάποιες ἀπὸ τῆς παρεμβάσεως τοῦ ποῦ θεωρῶ ὅτι πρέπει νὰ ἐπισημανθοῦν.

τεύόμενοι αὐτοθῇ μὴ ὑποφέροντες τὴν ὀλέθριον καὶ ἐξολεστάτην ταύ-
 την κακοπραγίαν, καλῶς τε καὶ νουνεχῶς προνοηθέντες ἀναχαιτίσαι καὶ
 30 ἀνατρέψας τὴν πέρα τοῦ δέοντος παρα{ν}τα{ν}θεῖσαν ἀμετρίαν τῆς χορη-
 γίας τῶν προικῶν καὶ ἀποστρέξας τὴν πολιτείαν τῆς λυπηρᾶς καὶ ἀδίκου
 καὶ ὀλεθρίου ταύτης ἐπαγωγῆς καὶ τῆς πρὸς πάντας κοινῆς συμφορᾶς,
 συν{ο}δρομῇ κοινῇ, βουλῇ ται καὶ σκαίρει συντετηρημενῇ, μετριῶσαι
 τὸ πρᾶγμα διενόηθησαν καὶ ἐξομαλίσαι τὴν ὑπόθεσιν καὶ ἀποκροῦσαι
 35 τὴν ἀμετρίαν καὶ ἀντεπαγαγεῖν ἐλάφρωςιν καὶ ψυχαγωγίαν καὶ μετρι-
 ωτέραν κατάστασιν, ὅπως καὶ τὰ ἐπίλοιπα αὐτῶν τέκνα τὰ παρὰ τὴν
 πρώτην θυγατέρα μὴ παρεπριῶνται ἄμοιρα παντελῶς καὶ ἄκληρα τῆς
 ἀνηκούσης αὐτοῖς μερίδος, ναὶ μὲν καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι γονεῖς ἔχουσιν εἰς
 τὸ ἐξῆς καὶ περὶ τὸ γῆρας αὐτῶν τὴν ἀναγκαίαν ὅπως οὖν καὶ μετρι-
 40 ἀν περιθάλψιν καὶ μέταληπωρώντας καὶ καταφθείρω<ν>ται ὑπὸ ἐνδείας
 καὶ ἀπορίας αἰσχάτης. Οὗ ἔνεκα καὶ διὰ κοινῆς γνώμης καὶ ἀποφάσεως
 διορισμὸς ἐγένετο ἀπὸ τοῦδε τῆς μιλλούσης δίδοσθαι προικὸς ὑπὸ τῶν
 γο{υ}<έ>ων τῇ τε πρώτῃ αὐτῶν θυγατρὶ καὶ τοῖς λοιποῖς τέκνο<ι>ς
 καὶ διὰ κοινῆς ἀναφορᾶς κατησφαλισμένης ὑπογραφα<ι>ς τῶν τῆς
 45 μ(η)ροπόλεως ταύτης κληρικῶν, ἀρχόντων τε τῆς πολιτείας καὶ τοῦ
 λοιποῦ σχεδὸν πληρωματος τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, ἐδηλοποιήθη ὁ σκοπὸς
 αὐτῶν καὶ ἐνεφανίσθη ἡμῖν συνοδικῶς προκαθημενοὶ ἢ τοιαῦτη αὐτῶν
 κοινὴ ἀναφορά, ἥτις διαλαμβάνει καὶ παρίστησι τὸν πρὸς κυβέρνησιν καὶ
 ὠφέλειαν τῆς πολιτείας συντελεσθέντα διορισμὸν περὶ τῆς προικοδοσί-
 50 ας, κατὰ κοινὸν οἰκονομικὸν σύνθημα, πεπραγμένον παρὰ παντὸς πρὸς
 διόρθωσιν καὶ συστολὴν τῆς προβάσεως τέως παραλογοῦ ἀμ<ε>τρίας καὶ
 ὑπερβολῆς ἀνυπολόστου περὶ τὰς αὐτὰς προικοδοσίας, ὡς δ<ι>εῖληπται.
 Ἔχει δὲ ὁ διορισμὸς οὗτος· ὅπως δηλαδὴ οἱ εὐποροῦντες περιουσίας πέ-
 ντε χιλιάδων γροσίων καὶ ἐπέκεινα, εἴτε ἀπο π(ατ)ρογονικῆς κληρονο-
 55 μίας περιελθούσης αὐτοῖς {ὑπὸ} ||ἀπὸ|| ἰδίου καὶ μόχθου ἢ ἀπὸ προικη-
 μαίων καὶ ἄλλοθεν ποθεν ἐπικτηθείας, ὀφείλουσι παρέχειν τῇ πρώτῃ μὲν
 θυγατρὶ αὐτῶν λόγῳ προικὸς δύο χιλιάδες τῶν γροσίων, ἐξ ὧν εὐποροῦσι
 κτημάτων καὶ ὑπαρχόντων, χωρὶς τῶν νυμφικῶν ἐνδυμάτων, ἱματίων
 δηλονότι, καὶ χωρὶς τῶν ρου{σ}χικῶν τοῦ οσπητίου· τὰ δὲ μαλαγμα-
 60 τηκά, ἀσημικά τε καὶ μαργαριτάρια καὶ χαλκωματικά συναριθμῶνται
 ταῖς δυ{ο}σὶ χιλιάσι τῶν γροσίων, εἰς συνδιατίμησιν μετὰ τῶν διδομε-
 νων λοιπῶν κτημάτων καὶ συμπλήρωςιν τῶν αὐτῶν δύο χιλιάδων γρο-
 σίων καὶ μὴ πλείονα. Τοῖς δὲ λοιποῖς παισὶ διδόναι ἀνὰ τεσσαράκοντα
 γρόσια καθ' ἕκαστην ἑκατοντάδα τῆς περιλειφθείσης αὐτῶν περιουσί-

ας καὶ τὰ νυμφικὰ ἐνδύματα προσέτι, ἤτοι ἱμάτια, καὶ τὰ ρουχικὰ τοῦ 65
 ὀσπητίου, καθὼς καὶ τῇ πρώτῃ θυγατρὶ. Οἱ δὲ κεκτημένοι περιουσίαν
 καὶ ὑπάρχοντα ἐλέττονα τῶν πέντε χιλιάδων γροσίων ὀφείλωσι παρέ-
 χειν καὶ αὐτοῖς παισὶν ἐξ ἴσου, καὶ τῇ πρώτῃ δηλονότι θυγατρὶ καὶ τοῖς
 λοιποῖς τέκνοις, ἀνὰ τεσσαράκοντα γρόσια καθ' ἑκάστην ἑκατοντάδα τῶν
 ὑπαρχόντων αὐτοῖς, ὡσαύτως καὶ τὰ ἐνδύματα, ὡς προείρηται, καὶ τὰ 70
 ρουχικὰ τοῦ ὀσπητίου, καὶ μὴ ἀναγκάζεσθαι ὑπὸ τινος πλείονα τῶν δι-
 ορισμένων τούτων παρέχειν. Τὴν δὲ διατίμησιν τῶν προικοδοτουμένων
 γίνεσθαι ἐν ἀληθείᾳ καὶ χωρὶς τινος φιλόπροσωπίας καὶ δολιότητος ἐν
 φόβῳ Θ(εο)ῦ ὑπὸ τῶν ἐκλεγέντων καὶ ἀποκαταστάντων ἐπ' αὐτῷ τούτο
 εἰδήσει τῆς ἀρχιερωσύνης σου καὶ κοινῇ <γνώμη> καὶ ἀρεσκείᾳ τῆς πο- 75
 λιτείας, ὥστε εἶναι διατιμητὰς τῆς προικὸς τοὺς οὕτω ἐκλεγέντας τέσ-
 σαρὰς ἄνδρας καὶ λέγεσθαι τὴν προίκα διατετιμμημένην κατὰ νόμους καὶ
 γράφεσθαι ταύτην εἰς τὸν κώδικα τῆς αὐτῆς μ(ητ)ροπόλεως, μηδενὸς
 ἔχοντος ἄδειαν τοῦντεῦθεν ἀθετῆσαι τὴν κοινὴν ταύτην συνθήκην καὶ διά-
 ταξιν, ἣν ||καί|| ἐδεήθησαν βεβαιωθῆναι καὶ παρ' ἡμῶν τῇ δυνάμει καὶ 80
 ἐξουσίᾳ τῆς ἐκκλησίας. Τούτου χάριν ἡ μετριότης ἡμῶν, ὡς τὴν ἀνε-
 ροτάτην περιωπὴν τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου θεόθεν ἐμπιστευθεῖσα καὶ
 τὴν ἐννομίαν καὶ σύστασιν, εὐτακτον τε καὶ ἐπωφελῆ κατάστασιν καὶ δι-
 οίκησιν τῶν ἀπανταχοῦ πολιτειῶν τοῦ χριστιανύμου ἐπιποθοῦσα πληρώ-
 ματος καὶ τὰ πα(ρ)ράλογα πάντα καὶ ἐπιβλαβῆ καὶ ὀλεθρία ἀποσοβεῖν 85
 ἀπαραίτητως ἐπειγωμένη, τὴν δέησιν αὐτῶν εὐλογον καὶ πρὸς ἀγαθὸν
 ἀφορῶσαν σκοπὸν κρῖνασα, γράφει καὶ ἀποφαίνεται συνοδικῶς, γνώμη
 κοινῇ τῶν περὶ αὐτῶν ἱερωτάτων μ(ητ)ροπολιτῶν καὶ ὑπερτίμων, τῶν
 ἐν Ἄγιῳ Πν(εύματι) ἀγαπητῶν αὐτῆς ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἵνα 90
 πάντα τὰ προειρημένα ταῦτα, ὅσα κοινῇ βουλῇ καὶ γνώμῃ τῆς αὐτόθι
 πολιτείας ἐκρίθησαν καὶ διεταχθησαν περὶ τῆς προικοδοσίας τῶν ἐν τῇ
 αὐτῇ πολιτείᾳ χριστιανῶν, ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἕξῃς ἔχῃσι το κῦρος
 καὶ τὴν ἰσχὺν εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα, φυλαττόμενα παρὰ πάντων, ὡς διώ-
 ρισται ἀπαρασάλευτα καὶ ἀπαράτρεπτα, μηδενὸς τολμῶντος το σύνολον
 ἀντειπεῖν καὶ ἀντιπράξαι τοῖς διορισθεῖσι τούτοις. Ὅποιοι δ' ἂν τολμήσω- 95
 σι ποιῆσαι παρὰ τὰ γεγραμένα καὶ σύγχυσίν τινὰ ἢ ἀνατροπὴν τούτων
 καθ' οἴουδήτινὰ τρόπον ἐπινοήσας καὶ πράξαι καὶ εἴτε οἱ γονεῖς κρυφίως
 θελήσωσιν ὑποσχεθῆναι καὶ δοῦναι παρὰ τὰ κοινῶς γνωματιθέντα εἴτε
 καὶ οἱ διατιμηταί, χαριζόμενοι τῷ ἐν μέρει, οὐ ποιήσωσι τὴν διατίμη-
 σιν ἀδόλως καὶ ἄνευ τινὸς φιλοπροσωπίας, οἱ τοιοῦτοι ὡς προδοταὶ καὶ 100
 ἐπίβουλοι τοῦ συμφέροντος τῆς πολιτείας, ὁποίας ἂν εἴησαν τάξεως καὶ

ὁποῖον βαθμοῦ, ἀφωρισμένοι ὑπάρχωσιν ἀπὸ Θεοῦ Κυρίου Παντοκράτορος καὶ κατηραμένοι καὶ ἀσυγχώρητοι καὶ ἄλυτι μετὰ θάνατον καὶ προκοπή οὐ μὴ ἴδιοιεν πώποτε, ὑπεύθυνοί τε καὶ ταις π(ατε)ρ(ι)καῖς καὶ
 105 συνοδικαῖς ἀραῖς ὄντες. Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν καὶ διηγεκὴ ἀσφάλειαν ἐγένετο <τὸ> παρὸν π(ατ)ριαρχικὸν συνοδικὸν ἐπιβεβαιωτήριον γράμμα καὶ ἐπεδόθη τῇ αὐτόθι πολιτεία.

αγρε^ω μ(ηνι) Απριλιω ε

†Ιρακλείας Νεόφντος

110 †Νικομηδεῖας Παρθένιος

†Χαλκηδόνος Κωσταντίος

†<Τ>κονείου Ανθειμος

†Ο Ευρίπου Καλίνικος

7 ὑπερβασίας διᾶλειναι: lege ὑπερβασίαι δὲ ἐλεῖναι || 8-9 νομοθεσίαι: lege νομο- || 11 πρίτευμα: lege πολίτ- || 13 δίκαιον: lege δίκαιον || 18 θυγατρία: lege θυγατέρα | κανοβούλως: lege κακο- || 22 Οὐ μὲν: lege Οὐ μὴν || 23 παντημι: fortasse παντελῇ | ἀπογνωμονούμενοι: lege ἀπογνωμ- || 23-24 προσόντων: fortasse προσηκόντων || 30 ἀνατρέψας: lege -ψαι || 31 ἀποστρέξας: lege -ξαι || 33 μετριῶσαι: lege -άσαι || 37 παρεπιῶνται: fortasse παρεωρῶνται || 40 μέταληπωρῶντας: lege μὴ ταλαιπωρῶνται || 42 μιλλούσης: lege μελλ- || 55 ἀπὸ: m. sec. || 56 ἐπικτηθείας: lege -θείσης || 67 ἐλέττονα: lege ἐλάτ- || 82 ἀνεροτάτην: lege ἀκροτάτην || 97 οἰονδήτινα: lege οἰονδήτινα | ἐπινοήσας: lege -σαι

Β' Τὸ πατριαρχικὸ γράμμα κατὰ τὴν ἔκδοση Μ. Γεδεών (Κανονικαὶ Διατάξεις, τ. 1, σ. 70-73)

Περὶ Προικοδοσίας.

Καλλίνικος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.*

†Πᾶν μέτρον ἄριστον, ὑπερβασίαι δ' ἐλεῖναι: καὶ καλῶς πᾶσαν ὑπερβασίαν καὶ ἀμετρίαν, ὡς ἄδικον καὶ ἐπιβλαβή, αἱ νομοθεσίαι μακρὰν τῶν πολιτειῶν ἀποσκορακίζουσιν. Ἴδιον γὰρ νομοθεσίας ἀδιαλώβητον τὴν πολιτείαν τηρεῖν, καὶ πόρρω πον ἀπωθεῖν, καὶ ἐκδιώκειν τὰ τὸ πολίτευμα καταβλάπτοντα. Ἀλλ' οὐκ οἶδ' ὅπως, οἱ τῆς αὐτόθι πολιτείας

* Στὸν κώδικα Κριτία Α': «Προικοδοσίας πέρι» καὶ χωρὶς τὴν ἐπιγραφὴ «Καλλίνικος... Πατριάρχης».

χριστιανοί, ἐκ μακροῦς συνηθείας καὶ φάυλης, τὸ μέτριον καὶ φύσει δίκαιον ἀποποιοούμενοι, ὑπερβασίαις δὲ ἀκρίτως καὶ παρανενοημένως χρώμενοι, καὶ ταῦτα περὶ τὴν ἀναγκαίαν διεξαγωγὴν καὶ κυβένησιν τῆς τε ζωῆς αὐτῶν, καὶ τῶν οἰκείων καὶ γνησίων αὐτῶν τέκνων, λύπαις καὶ βλάβαις οὐ ταῖς τυχούσαις, καὶ συμφοραῖς ἀνηκέστοις ἐθελουσίως ἀπὸ ἀβουλίας περιπίπτουσι. Μέλλοντες καὶ γὰρ ὑπανδρεῦσαι τὴν πρώτην θυγατέρα αὐτῶν προικοδοτοῦσιν αὐτῇ κακοβούλως πάντα σχεδὸν τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν, μηδὲν ὅλως περὶ τῶν λοιπῶν αὐτῶν παίδων φροντίζοντες, καταλιπεῖν καὶ ἐκείνοις τὸ ἀνήκον αὐτοῖς μέρος, ὅπερ ἔδει ἀπολαβεῖν ἐκείνους, ὡς συμμετόχους τῆς προγονικῆς αὐτῶν περιουσίας καὶ κληρονομίας. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐαυτοὺς οἱ τοιοῦτοι γονεῖς ἐν ἀπορίᾳ παντελεῖ καὶ ἐνδείᾳ καταλιμπάνουσιν, ἀπογυμνούμενοι πάντων τῶν προσηκόντων αὐτοῖς κτημάτων· κἀντεῦθεν δειναῖς περιστάσεσιν ἐμπίπτουσιν ἀγανακτοῦντες εἰς τέλος, καὶ τοῖς ὅλοις ἀμυχανοῦντες, καὶ γίνεται τοῖς τοιούτοις ὁ γάμος πικρίας, καὶ θλίψεως, καὶ ἀκυβερνησίας παραίτιος, ἥπερ εὐφροσύνης καὶ θυμηδίας ὑπόθεσις· ἀνθ' ὧν οἱ τοῦ νῦν καιροῦ ἐμπολιτευόμενοι αὐτόθι μὴ ὑποφέροντες τὴν ὀλέθριον καὶ ἐξωλεσάτην ταύτην κακοπάθειαν, προϋνοήθησαν ἀναχαιτίσαι καὶ ἀνατρέψαι τὴν πέτρα τοῦ δέοντος παραταθεῖσαν ἀμετρίαν τῆς χορηγίας τῶν προικῶν, καὶ ἀπαλλάξαι τὴν πολιτείαν τῆς λυπηρᾶς, καὶ ἀδίκου, καὶ ὀλεθρίας ταύτης ἐπαγωγῆς, καὶ τῆς πρὸς πάντας κοινῆς συμφορᾶς, συνδρομῇ κοινῇ, βουλῇ τε καὶ σκέψει συντετηρημένη μετριάσαι τὸ πρᾶγμα διενεόηθησαν, καὶ ἐξομαλίσαι τὰ τῆς προικοδοσίας, καὶ ἀποκροῦσαι τὴν ἀμετρίαν, καὶ ἀντεπαγαγεῖν ἐλάφρωςιν καὶ μετριοτέραν κατάστασιν, ὅπως τε καὶ τὰ ἐπίλοιπα αὐτῶν τέκνα παρὰ τὴν πρώτην δηλονότι θυγατέρα μὴ παρεωρῶνται ἅμοιρα παντελῶς, καὶ ἄκληρα τῆς ἀνηκούσης αὐτοῖς μερίδος· καὶ μὴν καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι γονεῖς ἔχωσιν εἰς τὸ ἐξῆς καὶ περὶ τὸ γῆρας αὐτῶν τὴν ἀναγκαίαν ὅπως οὖν καὶ μετρίαν περίθαλψιν, καὶ μὴ ταλαιπωρῶνται καὶ καταφθείρωνται ὑπὸ ἐνδείας καὶ ἀπορίας ἐσχάτης· οὗ ἕνεκα καὶ διὰ κοινῆς γνώμης καὶ ἀποφάσεως, διορισμὸς ἐγένετο ἀπὸ τοῦδε τῆς μελλούσης δίδοσθαι προικὸς ὑπὸ τῶν γονέων, τῇ τε πρώτῃ αὐτῶν θυγατρὶ, καὶ τοῖς λοιποῖς τέκνοις, καὶ διὰ κοινῆς ἀναφορᾶς κατησφαλισμένης ὑπογραφαῖς τῶν τῆς μ(ητ)ροπόλεως ταύτης κληρικῶν, ἀρχόντων τε τῆς πολιτείας, καὶ τοῦ λοιποῦ σχεδὸν πληρώματος τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, ἐδηλοποιήθη ὁ σκοπὸς αὐτῶν καὶ ἐνεφανίσθη ἡμῖν συνοδικῶς προκαθημένους ἢ τοιαύτη αὐτῶν κοινὴ ἀναφορὰ, ἣτις διαλαμβάνει καὶ παρίστησι τὸν πρὸς κυβένησιν καὶ ὠφέλειαν τῆς πολιτείας συ-

ντελεσθέντα διορισμὸν περὶ τὰς προικοδοσίας, κατὰ κοινὸν οἰκονομικὸν σύνθημα πεπραγμένον παρὰ πάντων, πρὸς διόρθωσιν καὶ συστολὴν τῆς προβάσεως τέως παραλόγον ἀμετρίας καὶ ὑπερβολῆς, ἀνυποίστου περὶ τὰς αὐτὰς προικοδοσίας, ὥς διείληπται. Ἔχει δὲ ὁ διορισμὸς οὕτως· ὅπως δηλαδή οἱ εὐποροῦντες περιουσίας πέντε χιλιάδων γροσίων καὶ ἐπέκεινα, εἴτε ἀπὸ πατρικῆς κληρονομίας περιελθούσης αὐτοῖς, ἢ ὑπὸ ἰδίου κόπου καὶ μόχθου, ἢ καὶ ἀπὸ προικιμαίων καὶ ἄλλοθεν ποθεν ἐπικτηθείσης, ὀφείλωσι παρέχειν τῇ πρώτῃ μὲν θυγατρὶ αὐτῶν λόγῳ προικὸς δύο χιλιάδας τῶν γροσίων, ἐξ ὧν εὐποροῦσι κτημάτων καὶ ὑπαρχόντων, χωρὶς τῶν νυμφικῶν ἐνδυμάτων, ἱματίων δηλονότι καὶ ρουχικῶν τοῦ ὀσπητίου· τὰ δὲ μαλαγματικά, ἀσημικά τε καὶ μαργαριτάρια, καὶ χαλκωματικά συναριθμῶνται ταῖς δυσὶ χιλιάσι τῶν γροσίων εἰς συνδιατίμῃσιν μετὰ τῶν διδομένων λοιπῶν κτημάτων, καὶ συμπλήρωσιν τῶν αὐτῶν τούτων δύο χιλιάδων γροσίων καὶ μὴ πλείονα· τοῖς δὲ λοιποῖς παισὶ διδόναι ἀνὰ τεσσαράκοντα γρόσια καθ' ἐκάστην ἑκατοντάδα τῆς περιλειφθείσης αὐτῶν περιουσίας, καὶ τὰ νυμφικὰ ἐνδύματα προσέτι, ἥτοι ἱμάτια καὶ ρουχικά τοῦ ὀσπητίου, καθὼς καὶ τῇ πρώτῃ θυγατρὶ. Οἱ δὲ κεκτημένοι περιουσίας καὶ ὑπάρχοντα ἐλάττονα τῶν πέντε χιλιάδων γροσίων, ὀφείλωσι παρέχειν καὶ αὐτοὶ πᾶσιν ἐξ ἴσου τοῖς παισὶ, καὶ τῇ πρώτῃ δηλονότι θυγατρὶ, καὶ τοῖς λοιποῖς τέκνοις, ἀνὰ τεσσαράκοντα γρόσια καθ' ἐκάστην ἑκατοντάδα τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς, ὡσαύτως καὶ τὰ ἐνδύματα, ὡς προεῖρηται, καὶ ρουχικά τοῦ ὀσπητίου, καὶ μὴ ἀναγκάζεσθαι ὑπὸ τινος πλείονα τῶν διωρισμένων τούτων παρέχειν, τὴν δὲ διατίμῃσιν τῶν προικοδοτουμένων γίνεσθαι ἐν ἀληθείᾳ καὶ χωρὶς τινος φιλοπροσωπίας καὶ δολιότητος, ἐν φόβῳ Θεοῦ, ὑπὸ τῶν ἐκλεγέντων καὶ ἀποκαταστάντων ἐπ' αὐτῷ τούτῳ τεσσάρων ἀνδρῶν, εἰδήσει τῆς ἀρχιερωσύνης σου, καὶ κοινῇ γνώμῃ καὶ ἀρεσκείᾳ τῆς πολιτείας, ὥστε εἶναι διατιμητὰς τῆς προικὸς τοὺς οὕτως ἐκλεγέντας τέσσαρας ἄνδρας, καὶ λέγεσθαι τὴν προῖκα διατετιμημένην κατὰ νόμους, καὶ γράφεσθαι ταύτην εἰς τὸν κώδικα τῆς αὐτῆς μητροπόλεως, μηδενὸς ἔχοντος ἄδειαν ἐντεῦθεν ἀθετῆσαι τὴν κοινὴν ταύτην συνθήκην καὶ διάταξιν, ἣν καὶ ἐδεήθησαν βεβαιωθῆναι καὶ παρ' ἡμῶν τῇ δυνάμει καὶ ἐξουσίᾳ τῆς Ἐκκλησίας. Τούτων χάριν ἡ μετριότης ἡμῶν, ὡς τὴν ἀκροτάτην προστασίαν τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου ἐμπιστευθεῖσα θεόθεν, καὶ τὴν σύστασιν, καὶ εὐτακτόν τε καὶ ἐπωφελῆ κατάστασιν καὶ διοίκησιν τῶν ἀπανταχοῦ πολιτειῶν τοῦ χριστιανικοῦ ἐπιποθοῦσα πληρώματος, καὶ τὰ παράλογα πάντα καὶ ἐπιβλαβῆ καὶ ὀλέθρια ἀποσοβεῖν ἀπαραιτήτως ἐπειγόμενην, τὴν δέησιν αὐτῶν εὐλογον, καὶ πρὸς ἀγαθὸν

ἀφορῶσαν σκοπὸν κρίνασα, γράφει καὶ ἀποφαίνεται συνοδικῶς γνώμη κοινῇ τῶν περὶ αὐτὴν ἱερωτάτων ἀρχιερέων ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν* ἵνα πάντα τὰ προειρημένα ταῦτα, ὅσα κοινῇ βουλῇ καὶ γνώμῃ τῆς αὐτόθι πολιτείας ἐκρίθησαν, καὶ διετάχθησαν περὶ τῆς προικοδοσίας τῶν ἐν τῇ αὐτῇ πολιτείᾳ χριστιανῶν, ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἔχωσι τὸ κῦρος καὶ τὴν ἰσχύν, εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα φυλαττόμενα καὶ ἐνεργούμενα παρὰ πάντων, ὡς διώρισται, ἀπαράτρεπτα, μηθενὸς τολμῶντος τὸ σύνολον ἀντιπεῖν καὶ ἀντιπράξαι τοῖς διωρισμένοις τούτοις. Ὅποιοι δ' ἂν τολμήσωσιν ἄλλως ποιῆσαι παρὰ τὰ γεγραμμένα, καὶ σύγχυσιν τινα, ἢ ἀνατροπὴν τούτων, καθ' οἷονδῆτινα τρόπον ἐπινοῆσαι καὶ πράξαι, καὶ εἴ τε οἱ γονεῖς κρυφίως θελήσωσιν ὑποσχεθῆναι καὶ δοῦναι, παρὰ τὰ κοινῶς γνωμοδοτηθέντα, εἴ τε οἱ διατιμῆται χαριζόμενοι τῷ ἐνὶ μέρει οὐ ποιήσωσι τὴν διατίμησιν ἀδόλως καὶ ἄνευ τινὸς φιλοπροσωπίας, οἱ τοιοῦτοι, ὡς προδότη καὶ ἐπίβουλοι τοῦ συμφέροντος τῆς πολιτείας, ὁποίας ἂν εἴησαν τάξεως ἢ βαθμοῦ, ἀφοριζέσθωσαν (κλπ. ὡς συνήθως).**

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Δ. ΜΙΧΑΗΛΑΚΗΣ

* Στὸν κώδικα Κριτία Α', στὴ θέση τοῦ «ἀρχιερέων... συλλειτουργῶν», ὑπάρχει ἓνα βραχυγραφικὸ σύμβολο, κάτι ἀνάλογο μὲ τὸ νεότερο «κτλ.».

** Θυμίζω καὶ πάλι ὅτι τὸ κείμενο στὸν κώδικα τελειώνει μὲ τὴ λέξη «ἀφοριζέσθωσαν» καὶ ἀκολουθεῖ τὸ ἴδιο σύμβολο, τὸ ὁποῖο ὁ Μ. Γεδεὼν ἀποδίδει ὡς «(κλπ. ὡς συνήθως)».

Summary

IOANNINA OR MYTILENE ?

New Data on the First-known Attempt of Intervention in the Dowry Process (Early 18th Century)

This article, based on a patriarchal act contained in Codex A of the Metropolis of Mytilene, by the Patriarch Gabriel III (on 5 May 1705) and published recently (2006), corrects an error of Manouil Gedeon. The renowned scholar found the same letter in the codex Critias A and published it in *Kanonikes Diataxeis*. Gedeon attributed the letter to the Patriarch Kallinikos II and dated it to the early 18th century, although in the codex Critias A, which we have seen recently, the letter in question does not bear either the patriarch's name nor a date, evidence which we know now thanks to the copy of Codex A of Mytilene. Furthermore, this article proves that the place where the first-known attempt to regulate the dowry process took place was the Metropolis of Mytilene, not Ioannina, as Gedeon claimed.

PANAGIOTIS D. MICHAILARIS